
Franček DOBOVIŠEK, Janko BOHAK

»Ko bom velik, bodo k meni prihajali ljudje od blizu in daleč «

Intervju z Jankom Bohakom

Janko Bohak, psihoanalitski psihoterapevt z Evropsko diplomom iz psihoterapije, ki jo podeljuje Evropska zveza za psihoterapijo (EAP), je redni član in učni terapevt Evropske konfederacije psihoanalitskih psihoterapij (ECP). Iz psihoanalitske psihoterapije je diplomiral na Graškem centru za psihoanalizo. Bil je prvi predsednik Slovenske krovne zveze za psihoterapijo od njene ustanovitve leta 1998 do leta 2006. Do upokojitve leta 2001 je delal kot specialist klinične psihologije v Zdravstvenem domu Maribor. Leta 2006 je bil soustanovitelj Slovenskega inštituta za psihoterapijo in vodja psihoanalitskega izobraževanja. Od jeseni 2013 pa skupaj z doc. dr. Emilom Benedikom vodi psihoanalitsko izobraževanje v okviru Fakultete za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani.

Franček Dobovišek je socialni delavec.

Intervju je potekal v Mariboru 30. januarja 2013.

Vprašanje (V): Kdo je imel na vašo odločitev za psihoterapijo največji vpliv?

Odgovor (O): To je bila moja mama. Bila je bolj tiha. A znala se je smejati in jokati. Name je napravilo močan vtis: Ko je mama slišala, da se pri nekih sosedih pripravajo ali pretepajo, je postala nemirna in je šla tja. S strahom sem prisluškoval, kaj se bo zgodilo. Se bodo lotili tudi nje? A čez kakih deset minut je v majhni vasici naravne oblike amfiteatra spet zavladal mir. Približno čez pol ure se je pomirjena vrnila. To je naredilo name močan vtis. Tudi pri sorodnikih, če so se znašli v težavni odnosni situaciji, je kdaj posredovala. Nisem vedel, za kaj gre, a njen miren izraz na obrazu, ko se je vrnila, je pomiril tudi mene. Danes bi rekel, da je bila nekakšna mediatorica.

Mama pa je imela tudi sočutje do beračev, ki so se v prvem desetletju po 2. svetovni vojni neredko oglasili proti večeru in prosili za prenočišče. Morali so oddati vžigalice, nato jih je napotila poleti v listnjak, pozimi pa na senik. Ko je v kuhinji zadišalo po večerji, jo je v večji lonček nasipala ali nadevala tudi za berača in mi ga podala, da sem mu ga nesel. In nekajkrat nas je otroke poučila: »Vidite, čeprav nam ni lahko, smo lahko srečni, ker imamo streho nad glavo, ta revež pa ne ve, kam bo zvečer položil glavo.«

S tem sem odgovoril na vaše vprašanje, zakaj sem postal psihoterapevt. Če pa hočem odgovoriti zakaj sem postal psihoanalitik, bi moral dodati še vpliv tete, ki je po smrti svojega brata, mojega očeta, prevzela del materinske vloge, saj je bila mama pogosto odsotna na poljih, travnikih, v gorici, ali po opravkih. Teta, že precej bolehná, pa je nam otrokom predstavljala 'zanesljivo prisotnost pomembnega objekta'. A bila je strožja in vzgojno rigidnejša od mame. In

če smo se otroci prepirali ali postali zanjo preglasni, je prišla iz kuhinje, se postavila pred nas z vzdignjenim prstom proti nebu, ter s slovesnim glasom dejala: »Otroci, za vsako nepotrebno besedo boste nekoč morali dajati odgovor tam zgoraj.« To je name naredilo izjemen vtis. To anekdoto rad povem kot odgovor na vprašanje, zakaj sem postal psihoanalitik: »Vidite, celo prehitel sem svojo teto, saj se že sedaj moram zagovarjati za vsako nepotrebno besedo do pacienta, če me teta pravočasno ne ustavi.«

Nezanemarljiv vpliv pa je imelo name tudi branje knjig. Največ sem jih prebiral v otroštvu na paši. Včasih sem se tako zatopil vanje, da se je katera od krav mirno najedla domače ali sosedove koruze ali zelja, preden sem jo opazil. Močan vtis so naredile name knjige o delovanju stiskih menihov, kako so ljudje od blizu in daleč prihajali k njim na posvet ob hudih življenjskih stiskah ali odločitvah. Tedaj sem sklenil v svoji otroški duši: »Ko bom jaz velik, bodo pa k meni prihajali ljudje od blizu in daleč na posvet.« In to je bila ena od dveh otroških odločitev, ki sta globoko zaznamovali moje življenje. Nekaj let kasneje sem z enakim žarom prebiral Trstenjakove poljudnoznanstvene knjige, ki so leto za letom izhajale enako kot prve pri Mohorjevi družbi.

V: Ste vi tudi mediator?

O: Gotovo. To je neredko prva pomoč psihoterapevta. Včasih sem v tej vlogi. Nisem pa profesionalni mediator.

V: Je bil ob Freudu še kakšen velik učitelj psihoterapije?

O: Jung.

V: Ste Jungov učenec?

O: Ne. Izobrazil sem se v neoanalitski smeri Igorja Carusa. A Jung in Freud sta mi enako blizu in enako pomembna stebra prve psihoterapevtske zgradbe. Brez Freuda ne bi bilo znanstvene, šolske psihoterapije. Brez Junga pa ne bi bilo njene širine in globine. Jung ni položil človeka na Prokrustovo posteljo, tako kot je to moral storiti Freud, če je hotel ustvariti novo znanost, ki bo ustrezala takratnim zahtevam naravoslovne znanosti. Freud je bil očaran od začetnih uspehov naravoslovja in materialističnega duha časa, ki ga je kasneje francoski filozof Bergson označil kot »tristes années quatre vingts«, kot žalostna osemdeseta leta 19. stoletja.

V: V tem času je pisal tudi Hesse?

O: Da. Pravijo, da je opravil terapijo pri Jungovem učencu. Verjetno je bil prvi pisatelj, ki je s svojimi deli očaral cele generacije z indijsko duhovno tradicijo in jo s tem, ko jo je povezal z jungovskim pojmom individuacije, približal zahodnemu človeku. Oba, tako Jung kot Hesse, sta imela vsak svojo zelo zahtevno, a v osnovi sorodno duhovno pot. Ta ju je tudi osebno zbližala in njuna izkustva transpersonalne, mistične zavesti so ju očitno globoko povezala. A oba sta se znala prizemljiti in se vračati nazaj v ratio. Junga imajo nekateri za shizofrenika. Potem bi bil verjetno edini tako avtonomen in ustvarjalen shizofrenik na svetu. Sam menim, da ljudje, ki nimamo izkušenj transpersonalne zavesti, težko ločimo nekatera doživljanja v tem stanju od psihičnih blodenj. Tudi jaz mu ne morem slediti v marsičem, kar je zapisal. A imam ga za pogumnega človeka, saj se je upal soočiti in vzdržati strah pred izgubo ega, ki je po doživljajski kvaliteti kdaj blizu doživljanju človeka pred psihično dezintegracijo. On je šel čez ta strah in se vedno uspel vrniti v stanje vsakdanje zavesti.

Spominjam se ljudi, ki so prihajali k meni, ko sem še delal kot klinični psiholog in govorili: „Pomagajte mi, zmešalo se mi bo.“ Zadaj je seveda strah pred izničenjem. Ta dva pa sta ga tvegala in morda sta imela kakšno psihotično fazo. Med stanjem transpersonalne zavesti in

psihotično fazo ne razlikujemo dobro. Psihoterapevti in psihologi nismo usposobljeni za takšno razlikovanje. Človek, ki gre v transpersonalno zavest brez duhovnega spremljevalca, lahko pristane in kdaj celo ostane v psihozi. Tako meni Willigis Jäger, zenovski mojster za Nietzscheja, da je ponesrečen mistik. In ko berem opis nekega njegovega duhovnega doživetja, ga tudi jaz ga tako vidim. In domnevam, da je prav to doživetje vplivalo na njegovo filozofijo mrtvega Boga.

V: Vi imate kakšno transpersonalno izkušnjo?

O: Nimam. K meni pa prihajajo ljudje s temi izkušnjami in mi pravijo, da jih bom razumel, s čimer morda domnevajo, da jo imam. A jaz nimam takšne izkušnje. Lahko jim pa razumeva-joče in sprejemajoče sledim, kot sledim zgodbam svojih pacientov, čeprav nisem doživel vseh njihovih izkušenj.

V: Bili pa ste duhovnik?

O: Bil sem duhovnik in menim, da imam globoke in zame dragocene duhovne izkušnje, morda tudi nekaj slutenj v smeri transpersonalne zavesti. Nimam pa pravih mističnih izkušenj.

V: To je bilo pa pošteno.

O: Zakaj lahko to rečem? Ker nekoliko poznam delo Kena Wilberja, ki je eden največjih integracijskih duhov današnjega časa. On razlikuje osem stopenj na poti od racionalne do transpersonalne zavesti. Na to skalo umešča mnoge pomembne mislece in umetnike, med drugim Sartra, Camusa, ki sta mi podobno blizu kot Dostojevski.

V: Kako pomaga psihoterapevtu široka razgledanost in družbena angažiranost?

O: To je za psihoterapevta nujnost in *conditio sine qua non*. Če psihoterapevt ni široko razgledan in družbeno angažiran, bo ostal na prvi stopnji terapevtske usposobljenosti – na stopnji dobro usposobljenega rokodelca. Lahko pa gre naprej in postane terapevt mojster in na koncu terapevt umetnik. Za doseg zadnje stopnje je potrebno še veliko pristne empatije, ne potrebe po simbiotičnem zlivanju, ki jo nekateri zamenjujejo z empatijo. V razvoju terapevtske usposobljenosti ločim te tri stopnje.

V: Ste kdaj delali kot prostovoljec?

O: Kot duhovnik sem skoraj deset let delal prostovoljno – pastoralno delo. Kot menih. Brez lastnine. Ko sem odšel iz frančiškanskega reda in duhovništva, sem vse svoje imetje odpeljal z že utrujenim fičkom, polnim knjig. To je bilo moje duhovniško delo prostovoljca. In še vedno menim, da moram znati delati zastonj in za denar. Če zna človek samo eno, ni dobro, potem je enostranski in lahko hitro zapade v odvisnost. V osebnostno odvisnost ali pa v odvisnost od dejavnosti ali denarja. Se pravi od mamona s številnimi obrazi. Te oblike zasvojenosti so danes postale zelo očitne in prispevajo pomemben delež k stanju, v katerem smo.

V: V poslovnem svetu pa je tudi vedno več poslovnosti sinteze, ki temelji na prijateljstvu, odprtosti in temu, da vsi zaslužijo in da so odnosi urejeni in transparentni. Menite, da se bo ta trend uveljavil ali bo vladala groba šakalska poslovna miselnost še naslednjih sto let?

O: Zdravilo za usoden pohlep vidim v visoko etični ekonomiji. Bom povedal zgodbo. V Centru za rehabilitacijo invalidov smo 1986 želeli kupiti šivalne stroje. Prišel je nizozemski poslovnež in mi rekel: „Veste, jaz bi vam lahko prodal svoje stroje tako, da bi jih preveč hvalil. A tega nočem. Povejte mi, kaj potrebujete in povedal vam bom, ali moji stroji zares ustrezajo vašim potrebam. Če ne, vam bom predlagal drugega ponudnika, morda celo svojega konkurenta. Zakaj? Če bi vam predlagal moj neustrezen stroj, bi izgubil vse potencialne posle z vami in izgubil bi prijatelja. Če bom pa do vas pošten, pa morda enega posla ne bom sklenil, ohranil pa

bom prijateljstvo in morebitne nadaljnje poslovne stike.“

Vidite, v takšnem etičnem odnosu vidim prihodnost poslovnosti.

V: Tam na polici imate Jungov Slovar simbolov. Poznate simbol kače, ki je svoj rep, Ouroborosa? Je ta kača, krožni način razmišljanja, povezana s to novo poslovnostjo sinteze?

O: Ne vem. Vem pa, da ima vsak simbol več pomenov, ki se menjujejo od posameznika do posameznika in od kulture do kulture. In tudi mnogi simboli so kulturno pogojeni. Za nomadskega človeka je pomenil šotor to, kar zahodnjaku pomeni hiša, stanovanje. Zato lahko beremo v približno tri tisoč let starem besedilu: »Ko se poruši šotor mojega bivanja na zemlji (...).« In lahko si predstavljam, da je pastir v svoji eksistenčni ali eksistencialni ogroženosti pogosto sanjal, kako mu neurje podira ali spodnaša šotor, tako kot sodobnik sanja o hiši, ki se mu ruši, ali jo bolj ali manj temeljito prenavljajo. In pri tem gre neredko za serijo sanj, ki nakazujejo potek psihoterapevtskega procesa.

Kako lahko isti simbol predstavlja zelo različne vsebine, pa ugotavlja že največji razlagalec sanj pred Freudom, Grk Artemidoros (če izvezemo Aristotela kot utemeljitelja znanstvene razlage sanj). Penis na primer lahko pomeni: (1) Seksualno potenco pa tudi splošno življenjsko moč. (2) Tistega, ki spočenja, se pravi starše pa tudi spočetega, torej otroke. Penis utegne prav tako vsebovati namig na osebe, s katerimi ima avtor sanj intimne odnose. (3) Nabreklost in upadlost penisa nas asociira na nihanje med izobiljem in revščino. (4) Prisilo in okove, ker je človek lahko zaslužjen svojemu spolnemu nagonu, se pravi notranjo nesvobodo. (5) Načrt in skrivnost, ker medea pomeni v grščini tako penis kot tudi načrt in skrivnost. (6) Eksplozivno idejo v govorjenju, vzgoji, ki se množi in širi, dokler ne postane sestavni del javne zavesti.

Neverjetno bogat tok asociacij, v katerem prepoznamo mnoge sodobne pristope v razlagi sanj: od preprostega prevoda simbolov prek alegorične razlage, indirektnega namiga, zamenjave z naključno enakim izrazom do več pomenske eksistencialne razlage.

V: Tudi najslabše v nas hoče biti sprejeto, poudarja že Jung. Ali psihoterapevt zdravi predvsem z odnosom ljubezni do klienta? Z vrsto ljubezni, ki je povsem nesebična, in se kaže kot brezpogojno sprejemanje vsega, tudi najslabšega pri pacientu? To brezpogojno sprejemanje je v psihoterapiji nujno potrebno in bistven del psihoterapevtske drže, ali ne?

O: Če imenujete ljubezen brezpogojno sprejemanje, potem se strinjam, a dodati moram, da ljubezen ni dovolj. Potrebni so še drugi deli psihoterapevtske drže. Rogers imenuje svojo terapijo – zdravljenje z ljubeznijo. A še tako dobra korektivna izkušnja v smislu brezpogojnega sprejemanja ni dovolj. Že Freud namreč govori o tem, da še tako dobra izkušnja ljubezni ne razreši nezavednega sovraštva, če ga je pacient v otroštvu doživljal. To sovraštvo se ob brezpogojnem sprejemanju le umakne v nezavedno, od koder ob neznatnem povodu privre v pacientovo doživljanje v terapevtskem odnosu ali v nekem pomembnem odnosu njegovega vsakdanjega življenja; se pravi kot prenos na terapevta ali na osebo njegovega vsakdanjega življenja.

To, kar se je zapletlo v odnosu, se lahko razplete le v odnosu. Če je bilo v otroštvu premalo brezpogojnega sprejemanja, nam življenje ponuja dve možnosti reparacije: poleg stanja vzajemne zaljubljenosti še prostor psihoterapije, ki lahko zazdravi ta primanjkljaj in te rane, ki so nastale v prvem človekovem odnosu. A nekateri se raje leta in celo desetletja zaljubljujejo in vzamejo v zakup vse bolečine odljubljanja, preden morda vendarle potrka na psihoterapevtova vrata. In se v primeru uspešnega poteka psihoterapije čudijo, koliko življenja so s tem zapravili, kar jih potegne v žalovanje zaradi neživetega življenja.

V: Oba sva duhovnika. Posvečenje se nikoli ne izniči, ker je bilo dano skozi apostolsko nasledstvo. Po dogmi RKC ste še vedno duhovnik?

O: Ne vem, če je to dogma, a med obredom duhovniškega posvečenja je bila nad nami izrečena biblična beseda: Ti si duhovnik vekomaj... Kako pa je pri vas?

V: Jaz sem gnostični duhovnik, član Svobodne katoliške cerkve z apostolskim nasledstvom. Na Jezusa kot gnostika gledam kot na človeka, ki je živel brezpogojno ljubezen. V vseh religijah se tako kot povsod dogajajo dobre in slabe stvari. Še danes obstajajo ljudje, ki do določene mere živijo brezpogojno ljubezen.

O: Da, gotovo. Veliko ljudi je na svetu, ki jim je evangelijski lik Jezusa odločilna orientacija za življenje resnice in ljubezni. Jezus je bil na zunaj potujoči pridigar, uvrstimo ga lahko tudi v tradicijo velikih judovskih prerokov, ki so prvi v evoluciji verstev postavili Boga na stran malega človeka, ki se mu godi krivica. A po drugi strani ga ne moremo nikamor uvrstiti, saj presega vse duhovne tokove in vsakršne uvrstitve. To je človek z najmočnejšimi mističnimi izkušnjami. Morda bi ga primerjal z Budo, s Konfucijem in drugimi začetniki velikih duhovnih tradicij. Z njimi ga družijo precej podobnosti, pa tudi precej razlik, kar mu daje edinstveno mesto v zgodovini verstev, kot ugotavlja Hans Küng v svoji raziskavi Jezus.

V: Različne barve iste mavrice. Mavrica je enaka.

O: Ta metafora mi je všeč. A prej ste omenili, da vidite Jezusa med gnostiki. Gnozi je bil gotovo blizu, saj je v njej veliko mističnega izkustva. A tudi gnozo presega po mojem mnenju. Blizu je bil tudi esenom, po radikalnosti svojega življenjskega sloga in svoji brezkompromisnosti. Tudi esene presega, do neba. A ne le v zgodovini, tudi v današnjem svetu je veliko svetlih ljudi, ki so v tem ali onem oziru polni njegovega duha, kot sem omenil. Takšen je po mojem mnenju že omenjeni Hans Küng, ki s svojo dosledno racionalno teologijo – mistika mu ni blizu - ogovarja veliko ljudi. V nemškem prostoru poznam še dva duhovno primerljivo močna človeka. Wili-gis Jäger, zenovski mojster in benediktinski menih, v slovenščino smo pri Znamenju prevedli njegovo knjigo Vsak val je morje in drugi spisi. Tudi Eugen Drewermann, psihoanalitik in teolog, dosega s svojimi knjigami prav tako izjemno število iskalcev. Zbirko njegovih komentarjev evangelijskih prilik Ko se nebo dotakne zemlje smo prevedli in izdali pri Znamenju. Gotovo jih je še več, meni neznanih, a ti trije so prava nočna mora vatikanskih birokratov, to vem.

V: Če se vrneva le na košček Küngovega življenja. Kako je možno, da papežev osebni prijatelj dobi pohvalo Velike Lože Nemčije – prostozidarjev? Mar niso skregani?

O: Da je Küng papežev osebni prijatelj, ne bi rekel. Prijatelja sta bila na II. Vatikanskem koncilu kot najmlajša izvedenca in svetovalca svojih škofov. Klicali so ju najstnika. A nato sta se njuni individuaciji, vključno z religiozno – razvijali vsaka v svojo smer do dokončnega razhoda.

Da je dobil Küng priznanje Velike lože Nemčije, me ne čudi. To potrjuje le, kako njegovi teološki pogledi nagovarjajo najrazličnejše iskalce; in očitno so to tudi nemški prostozidarji. Navsezadnje pa: Duh veje, kjer hoče in po komer hoče. Ne pusti se ujeti v nobene institucionalne okvirje. Po Küngu ne veje zatohel vatikanski duh, ampak duh evangelija. Prepričan sem, da je isti duh zavel tudi po Freudu, saj je s svojo kritiko religije prispeval k prečiščenju teološke misli bolj kot armada profesionalnih teologov.

V: Bi morali medverski dialog religij razširiti še na pogane, ateiste in prostozidarje? Bi moralo priti do svetovno-nazorskega dialoga?

O: Če ne bi šlo za »misijonarjenje«, ampak za pristen medverski dialog, bi to bilo smiselno, a ne vem, če imamo sedaj, ko nam gori hiša, čas za to. Bolj pomembno je, da se usmerimo na

svetovni etos, na minimalni konsenz etičnih vrednot in pustimo dogmatiko ob strani. Kot pravi Dalaj lama: Edina etična osnova, ki omogoča preživetje v času globalizacije, je etična drža: moji interesi so tvoji interesi. Če te etične drže ne bomo ponotranjili, bo prišlo do požiga globalne vasi. Tako bi si uničili osnovo. Nujno se mi zdi, da gojimo etično zavest, ki vodi v etično držo in v spoštovanje sočloveka. Na osnovi minimalnega etičnega konsenza svetovnega etosa je možno sodelovanje, da bi se ljudje angažirali za odgovoren odnos do narave, vključno s človekom, brez katerega ne bomo preživeli ne kot vrsta ne kot planet. A prve raziskave kažejo, da ljudje ščitimo svojo lagodnost in nepripravljenost na spremembe mišljenja z arhaičnimi obrambami, nekako v smislu: Saj nas bodo te klimatske spremembe udarile nekje v prihodnosti in takrat bodo ljudje že dovolj pametni in tehnično usposobljeni, da se bodo zaščitili pred njimi. Nas in naših otrok se to ne tiče.

In niti nismo pripravljeni zagledati, da so te spremembe že tu in da že plačujemo ceno zanje. In kot vedno, plačujejo največjo ceno najrevnejši, tisti, ki so s svojim načinom življenja najmanj prispevali, a čutijo najhujše posledice klimatskih sprememb. Zanikati to, kar je očitno, je eden najzgodnejših in s tem najbolj nezrelh obrambnih mehanizmov človeka.

V: S tem sva prišla do teme človečnosti. Kako gledate na dejstvo, da če ljudje javno povedo diagnozo, ki jim jo je dodelil psihiater – shizofrenija, depresija, še vedno pride do negativne reakcije družbe?

O: Ja, stigmatizacija je še vedno prisotna, in prav zato te ljudi zelo spoštujem, saj vse bolj prispevajo k destigmatizaciji. Odnos družbe do ljudi z duševnimi težavami in motnjami se je že v času moje službene dobe zelo spremenil, k čemur je mnogo prispevala tudi psihoterapija. A potrebno bo še nekaj časa, preden bomo gledali nanje kot na telesno prizadete invalide.

V: Kaj pa to, da pozanjejo precej zgražanja, zavračanja, zapuščanja in negativnih odzivov?

O: Vsak človek mora plačati ceno za svojo etično držo. To jim pripada. To je cena, ki jo morajo plačati za svoj pogum, ker so upali spregovoriti o svoji duševni motnji.

V: Vrniva se nazaj. Jezus je imel pred seboj veliko izbir. Vi ste prej govorili o „flowu“, o nečem, kar je teklo skozi Jezusa. To, kar je teklo skozi Jezusa, je reklo: „Sin moj, križali te bodo.“ Na to je Jezus odgovoril, naj gre ta kupa mimo njega. Potem je molil in se odločil, da bo pozabil nase in se žrtvoval na križu. Ali je to dejanje podobno javnemu priznanju drugačnosti mentalnih procesov, ki je označena z diagnozo?

O: Jezus je prevelik, da bi se ga dotikal ali dajal vrednostno sodbo o njem. Sokrat je bil obsojen na smrt, ker ni verjel v bogove in je kvaril mladino. On bi se lahko umaknil in v miru živel svojo starost. Pa se ni. Izpil je svojo kupo, kupo smrti. Čez nekaj desetletij je ista obsodba doletela Aristotela. A on se je umaknil na dovolj oddaljen otok in v miru užival svojo starost - z genialno utemeljitvijo: Da se Atenci ne bi še drugič pregrešili zoper filozofijo. Oba enako spoštujem. Ne sodim, da je eden bolj etičen od drugega. Oba sta ravnala po avtonomni etični drži, oba sta za našo zahodno kulturo – poleg Platona seveda - primerljivo pomembna kot sta Freud in Jung za psihoterapijo.

V: Omenila sva psihozo. Na psihopatologijo bi lahko gledali kot na identifikacijo z določenimi mislimi, občutki, stanji uma. Ali je problem psihoze izgubljenost v identifikaciji z miselnim tokom, ki ne ustreza resničnosti? Ali je psihoza samo identifikacija z določenimi stanji uma?

O: S tem se strinjam. Prav zato je tudi zdravljenje psihoze proces deidentifikacije s stanji uma, ki delno ali v celoti nimajo več stika z zunanjo resničnostjo in onemogočajo človeku, da bi se zadovoljivo vključil v delo in ljubezen. Podobno kot je vsako zdravljenje človekovega ega v

deidentifikaciji z lastnim egom.

V: Bi lahko rekli, da so dobri terapevti tudi ranjeni terapevti?

O: Jung pravi, da lahko zdravi samo ranjeni terapevt. Vendar bi njegovo misel dopolnil: Če ta ranjenec do neke mere ne opravi s svojo ranjenostjo, če v poglobljeni osebni izkušnji ne doživi deidentifikacije s svojo ranjenostjo, ne bo mogel biti dovolj dober psihoterapevt. Tu tudi duhovna pot ni zadostna pomoč. S tem se strinjajo tudi duhovni učitelji, ko zapišejo: Prva faza duhovne poti je pogosto psihoterapija.

V: Israel Regardie, učenec Wilhelma Reicha in veliki mag 20. stoletja, je eden izmed redkih v celotnem spektru magije in duhovnosti, ki se je pri svojem delu držal principa: „Človek, ki se želi ukvarjati z magijo, mora iti najprej za tri leta v psihoterapijo.“ Kaj menite o tem?

O: Magije ne poznam. Poznam pa Wilhelma Reicha. Žal je tudi on kljub svoji genialni ustvarjalnosti postopoma izgubljal stik z realnostjo in se najprej oddaljil od svojih psihoanalitiških kolegov, v ZDA pa so se odvrnili od njega tudi drugi znanstveni krogi. Einstein se je odzval njegovemu vabilu na srečanje z njim, a je potem zapisal, da je »zadeva Reich« zanj zaključena.

V: Da se začneš zavedati, moraš opraviti psihoterapijo?

O: Ne brezpogojno. Proces ozaveščanja se začne s človekovim rojstvom in se nadaljuje v običajnem poteku individuacije. Tako je avtor nekrologa ob Sartrovi smrti zapisal, da ni potreboval analitikovega kavča, da bi se zavedel svoje družbene odgovornosti kot filozof. Za ljudi, ki so psihično dovolj zdravi in močni, ni potrebna psihoterapija. Za ljudi pa, ki so bili ranjeni v Jungovem smislu in se vedno znova zapletajo v večje težave tako na poklicnem kot zasebnem področju, pa psihoterapija utegne koristiti. Po ocenah jo potrebuje od pet do dvajset odstotkov povprečne populacije. Psihoterapevska osebna izkušnja pa ne koristi le vsem študentom psihoterapije, ampak bi bila izjemno dobrodejna za vse, ki se nameravajo profesionalno ukvarjati z ljudmi.

V: V zahodni civilizaciji se je pojavil new age, v katerem je veliko striženja ovc, ožemanja ljudi, sajenja bučk, neetičnosti, manipulacij, ustrahovanja, zavajanja, goljufij, neetične uporabe NLP-ja in drugih terapevtskih prijemov, skupinskih samomorov, zavajanja pri svetovanju, predpisovanja, s kom se lahko družiš, kaj smeš početi, kako boš živel. Kako gledate na to skoraj vsesplošno zaslepljenost z materializmom v new age gibanju?

O: Coruptio optimi pessima. Če se nekaj najboljšega izpridi, je to nekaj najhujšega. To jedro duhovnosti, ki ga vsebuje tudi zdravi del new age, je nekaj najboljšega, do česar se je človeštvo dokopalo. Ko pa se to izpridi, je to nekaj najslabšega in najhujšega, kar se lahko zgodi. To se dogaja na vseh področjih, tudi v vseh religioznih in znanstvenih ustanovah, saj so prve v večni skušnjavi, da začnejo skrbeti bolj same zase kot za duhovni blagor ljudi, skoraj vse velike znanstvene dosežke pa so tudi najprej zlorabili. Tudi psihoterapija in druge človekove dejavnosti se tem zlorabam, žal, ne morejo povsem izogniti.

V: Ali so vse analitske tehnike dostopne v literaturi in se jih človek lahko nauči tudi sam? Zakaj je lastna analiza ključna za bodočega psihoanalitika?

O: Zato ker se v lastni analizi v terapevtskem odnosu vzpostavlja psihoanalitska drža, drža brezpogojnega sprejemanja in neobsojanja. Če se človek sam uči analize, potem dosega to njegov lastni mentalni nivo. Če pa se tega uči v kvalitetnem odnosu, potem se to dotakne njegove celotne osebnosti.

V: Volčji človek ni nikoli zares ozdravel. Kako psihoterapevt s suportivno psihoterapijo lju-

dem pomaga živeti z njihovimi težavami in z zavedanjem, da ne bodo nikoli dokončno ozdraveli?

O: Ne le volčji človek, tudi večina Freudovih pacientov nikoli ni dokončno ozdravela. Tega se premalo zavedamo. Freud je imenoval svoje paciente nevrotike, a danes bi jih pretežno uvrstili med mejno organizirane, nekatere celo med psihotično organizirane osebnosti.

Kako lahko ljudje živijo v zavesti, da nikoli ne bodo do konca ozdraveli? Največ jim pomaga njihova lastna izkušnja: Po dolgoletni psihoanalizi sicer nisem dokončno ozdravljen, vendar živim neprimerno lažje in bolj kvalitetno. Zdaj vidim, da lahko živim, prej pa nisem mogel živeti človeka dostojnega življenja. Preveč sem bil ujet v svoje notranje prisile čustvovanja, mišljenja, čutenja in ravnanja. V tej zavesti mnogo večje osvobojenosti in psihične jasnosti lahko sprejmejo tudi težje faze svoje bolezni, saj se zavedajo, da so že preživeli mnoge take faze in „tudi ta predor bom preživel in znova prišel v svetlo pokrajino na koncu predora“.

V: Do sedaj sva se pogovarjala o psihoterapiji. Kaj pa sadomazohizem, ki ga družba označuje kot deviantnega? Kako psihoanaliza gleda na te spolne prakse?

O: Psihoanalitik po dobri psihoanalizi postane v družbenem smislu manj prilagojen. Pridobi večjo distanco do mnogih družbenih pojavov in ima manjšo potrebo, da bi karkoli vrednotil. Posledično ne obsoja. Kar pa se tiče praks sadomazohizma – konstruktivne so lahko le, v kolikor gre za konsenz dveh odraslih ljudi, dokler je njima dobro in prav. Vendar ne prav in dobro iz neke odvisnosti, psihične ujetosti v ta odnos, ampak iz notranje svobode. Kar pomeni, da lahko vsak kadarkoli neko prakso prekine, in ve, da bo partner to sprejel. Ostaja pa seveda vprašanje, koliko pri teh praksah ne gre za odvisnost, za notranjo ujetost in prisilo ponavljanja. Gre za vprašanje, koliko so te prakse izraz notranje svobode in prispevajo k ozaveščanju teh, ki se jih poslužujejo.

V: Nekega dne se zbudi suženj in reče svoji domini – danes bi pa to in to. Je to svoboda?

O: Tega ne vem. Mislim, da je v teh praksah ogromno notranjih prisil in hkrati tudi notranje nesvobode. Morda so te prakse posledica odvisnosti od načela užitka. Ti ljudje morda niso prehodili dolge in zahtevne poti od načela užitka do načela realnosti, kar bi naj po Freudu veljalo za našo socializacijo. Teh praks ne poznam dobro in pri svojem delu s pacienti nisem imel stika z njimi.

V: Ker je toliko notranjih prisil, katerim je podvržena subkultura sadomazohizma, se vam zdi, da ljudje iz sadomazohistične subkulture vstopijo v terapevtski proces zato, da bi osvetlili svoje motive po načelu užitka?

O: Ne vem, katera druga dovolj močna motivacija bi jih privedla na tako zahtevno pot.

V: Kateri terapevt se vam je zdel najpomembnejši za razvoj psihoterapije v Sloveniji?

O: Leopold Bregant, njega imamo za očeta slovenske psihoterapije. Tudi dedki so pomembni – Lev Milčinski, psihiater, ki je Bregantu omogočil, da je šel po tej poti. Milčinskega imam za psihoterapevta samouka, karizmatika. Imel je dobre notranje vire za psihoterapevta, čustveno in intelektualno potenco, da je to zmožel.

V: Ali je lahko terapevt tiho med psihoterapijo zaradi zadrege, ker ne ve, kaj narediti? Ali ima lahko psihoterapevt slepo pego v odnosu do klienta in se ne zaveda, kaj čuti do njega? Morda zaradi tega molči o svojih čustvih?

O: Vsakomur, ne le psihoterapevtu bi svetoval, da če ne ve, kaj reči, naj bo tiho. Najprej si mora terapevt razčistiti v glavi in hkrati začutiti, kaj potrebuje od njega pacient v tem trenutku. Ali sploh kaj potrebuje? Morda samo naklonjeno prisotnost? Vsekakor optimalno razpoložljivi

vost.

V: Ali je klientova lastna interpretacija sanj bolj pomembna od terapevtove? Če je – zakaj?

O: V tem vidim bistveni napredek v interpretaciji sanj od egiptovskega Jožefa, ki je faraon tako dobro razložil sanje, do grških razlagalcev in Aristotela, ki ga imamo za prvega razlagalca sanj v sodobnem smislu z njegovo tezo, da so sanje nadaljevanje psihične dejavnosti v spanju. Upam, da ne obstaja psihoterapevt, ki bi si upal razlagati klientove sanje, ne da bi to delo prepustil njemu. Mi lahko pacientu le pomagamo, da se bo naučil govornice sanj in z notranjo evidenco zaznal, kaj mu sanje sporočajo. Da s tem vzpostavljamo dialog med pacientovim nezavednim in zavestnim.

V: Ali se srečujete s pacientovim ljubosumjem? Kaj jim svetujete?

O: To je splošen pojav. Vsak otrok si želi biti najbolj ljubljeni otrok svojih staršev. Prav tako si vsak pacient v neki točki procesa želi biti najbolj ljubljen otrok svojega psihoterapevta. A v zaupnem in sprejemajočem odnosu lahko o tem spregovori in začuti, da terapevtova naklonjenost ni kolač ali kruh, ki ga bo dobil manjši kos, če ga bo terapevt delil še drugim. Ko pacient predeluje svojo ljubosumnost v transfernem odnosu, ugašajo tudi njegova čustva ljubosumnosti v njegovih vsakdanjih odnosih.

V: Ali je narcisistična motnja ozdravljiva?

O: Odvisno od intenzitete, tako kot pri vsaki motnji. Lažje in srednje težke duševne motnje so dobro ali vsaj zadovoljivo ozdravljive ali razrešljive. V najtežjih oblikah pa le delno, s tem da jih človek ozavešči in vzpostavi notranjo distanco do njih. Doživljanje pa ostaja podobno tistemu pred obravnavo, vendar manj intenzivno oz. prisilno.

V: Kako psihoanalitik intervenira v akutni fazi depresije?

O: V hudi depresiji bi bil klasičen psihoanalitski seting kontraindiciran, neprimeren. Za težje primere depresije so potrebni kompleksnejši, aktivni pristopi, tudi zdravila. Imamo primere, ko samo psihoterapija ne obrodi zadovoljivih rezultatov. Ko pa se pacient po psihoterapevtovem priporočilu odloči za obisk psihiatra, lahko doživi veliko olajšanje s pomočjo delovanja zdravil.

V: Kaj pa manj intenzivna faza depresije? Ima psihoanaliza orodja za pomoč?

O: Da, psihoanalitski proces. A neredko prav psihoanaliza sproži depresijo. V tem primeru gre za razreševanje globoke žalosti, ki jo je človek že doživljal v otroški zapuščenosti. To sedaj podoživi v psihoterapevtskem procesu. Pred letom 1900 je Freud že ugotovil, da le golo spominjanje otroške travme ali hudega prikrajšanja ne pomaga dosti. Šele ko pride do podoživljanja teh otroških stisk in razočaranj, lahko pride do ozdravljenja. Običajno gre v tem primeru brez zdravil. Le-ta bi lahko potlačila to podoživljanje v nezavedno in onemogočila predelavo. Proces psihoterapije lahko psihofarmakoterapija ustavi. Terapevt mora znati oceniti in se posvetovati tudi s psihiatrom, in skupaj bosta presodila, ali je potrebno uporabiti zdravila ali ne.

V: Del depresije je tudi socialna izolacija. Današnji intelektualci so osamljeni. Zakaj?

O: Dober intelektualec je vedno osamljen.

V: Osamljen ali sam. Pahnjen ali je to izbral?

O: Bil je njegov delež v tem, da so ga pahnili. Imam prijatelja, ki je zelo radikalen v svoji etični drži. Rekel sem mu: »Ti siliš ljudi v to, da te pribijejo na križ. Potruditi se boš moral, sicer boš nazadnje res pristal na križu.« A normalno je, da ima intelektualec – tudi če ni psihoanalitik – vsaj nekaj te družbene neprilagojenosti.

V: Ali dober psihoanalitik zaupa svojemu klientu?

O: Če mu ne more zaupati, ni etično niti strokovno, da ga sprejme v obravnavo.

V: Ali nenehno reflektiranje o tem, kaj kdo misli, čuti, žlahtni ali uničuje partnerski odnos?

O: Ne morem si predstavljati, da bi partnerja to nenehno počela. A če gre za pravo mero in pravi način, je to gotovo v prid partnerskemu odnosu. »Psihoterapevtska« obravnava svojega partnerja pa gotovo ni pravi način. Objameš lahko samo psihoanalizo ali žensko, ne pa oboje, sem kdaj slišal v Innsbrucku. In predavanje o psihoanalitskem odnosu je moj učitelj sklenil z mislijo: Nič ni narobe, če nekoliko psihoanalitskega dialoga preide v terapevtov vsakdanji diskurs, in prav tako ni nič narobe, če kanček vsakdanjega diskursa vključimo kdaj v psihoanalitski dialog.

V: Obstajajo pa tudi pari med psihoterapevti.

O: Če sta dobra psihoterapevta, odložita svojo profesionalno vlogo pred vrati svojega doma, ker je imata dovolj v službi.

V: Kakšne neverbalne terapevtske prijeme uporabljajo analitiki?

O: Freud je svaril pred telesnimi ali kreativnimi tehnikami. Menim, da bolj zaradi strahu pred zlorabami, ki so se tudi v njegovem času že dogajale, kot zaradi načelnega zavračanja. Res pa je, in to velja zlasti za psihoanalizo, da je bila »v začetku beseda«.

V: Kaj pa hipnoza, sistemski pristop, NLP?

O: V osnovnem psihoanalitskem setingu jih ni. Smo pa v času integrativne paradigme psihoterapije. To pomeni, da na primer kognitivna terapija zdaj govori o terapevtskem odnosu, medtem ko je nekoč njegov pomen zanikala, ali mu vsaj ni posvečala pozornosti. Tako tudi psihoanaliza sprejema tehnike iz drugih terapevtskih šol. Psihoanalitiki uporabijo določeno tehniko drugega pristopa, če menijo, da lahko z njo pospešijo terapijo ali pomagajo razrešiti nek zastoj. Frommu je bilo samoumevno, da skušamo narediti analizo »tako učinkovito, kot je le mogoče«. Če ostajamo pri klasičnem setingu, potem velja, da je analiza sicer najboljša pot spoznavanja samega sebe, ni pa vedno najučinkovitejša pot zdravljenja.

V: Ali lahko izkustvo katarze v procesu psihoterapije človeka spremeni? Zakaj in kako?

O: Mislim, da je katarza pogosto prva faza analitskega procesa. Človek mora najprej odložiti to, kar se je v njem desetletja nabiralo, ga težilo in mučilo, da se potem lahko prepusti osnovni tehniki – prostim asociacij.

V: Kako analitik zaključi analizo in stopi iz piedestala, ki ga je sezidal klient s svojim transferjem?

O: Zaključi jo tako, da se neha srečevati s klientom, pravi Freud. Klient pa postopoma vidi analitika vedno bolj takšnega, kot je v resnici, s tem ko razrešuje svoje projekcije in v procesu zorenja spontano opušča otroške idealizacije. Nekoč so analitiki menili, da je potrebno transfer povsem razrešiti. Danes pa vemo, da kanček transfera in idealizacije analitika ostane in da to ni nič slabega.

V: Ali pride pri klientu do introjeksiije?

O: Mora priti do internalizacije analitika. Če pacient analitika ne internalizira, njegovi slabi introjekti ohranijo nekdanjo moč.

V: Ali je cilj psihoterapije, da človek postane kreator svoje realnosti?

O: V vsaki dobri terapiji se zgodi, da človek stopi iz pasivne v aktivno držo do življenja in da tudi na nezavedni ravni začuti, da hoče imeti svoje življenje v svojih rokah. V otroštvu se mu je marsikaj dogajalo, nad čemer ni imel nadzora. Kot zrel človek pa prevzema polno odgovornost za to, kar v življenju počne in kar se mu dogaja. S tem se ne počuti več žrtev svojega otroštva ali aktualnih zunanjih okoliščin.

V: Kaj je tema vašega življenja?

O: Ozaveščanje sebe, kaj sem jaz, kdo sem jaz, kaj naj počnem na tem prašku veselja, da bom čutil smiselnost in dragocenost svojega bivanja, ki je v primeri s kozmičnim časom krajše od muhe enodnevnice.

V: Kateri kraji so najbolj vplivali na vas kot človeka?

O: Kraji otroštva vsakega človeka najbolj zaznamujejo. Tudi mene so. A sem odšel iz domačega kraja, kot sem ga doživljal v otroštvu, saj je bilo v njem veliko samomorov, teme, težav, bridkosti. To sem v nekih sanjah storil tudi v času učne analize: Odhajal sem po cesti v svet iz domače doline, ki ni bila svetla in zelena, ampak temna in posejana z grobovi.

V: Ste imeli v družini koga, ki je storil samomor?

O: Ja, stric, mamin brat, je storil samomor v poznih letih.

V: Tudi jaz sem imel takšnega sorodnika. Duhovnik ga ni hotel pokopati.

O: Ne le, da so samomorilcem odrekli krščanski obred, pokopavali so jih za plotom blagoslovljenega pokopališča. Da je Cerkev spremenila to nehumano prakso, ima veliko zaslug avstrijski psihoterapevt Ringl, eden redkih adlerjancev, ki so preživeli nacizem. Je bil tudi eden prvih, ki so raziskovali psihične mehanizme, ki privedejo človeka do samomora in s tem mnogo prispeval k njegovi preventivi. V njegovih stikih z najvišjimi cerkvenimi predstavniki so le ti dojeli, da človek »ne gre na štrik« (kot je v idrijskem dialektu kdaj dejal psihiater Felc) pri »jasni zavesti in polni svobodi«, in zato ni razloga, da bi mu odrekli krščanski pokop. Tudi duh II. Vatikanskega koncila je povsem drugačen od te arhaične prakse.

V: A njegov duh in njegovi sklepi so se kar malo porazgubili.

O: Ne, niso se porazgubili. Šlo je za aktivno demontažo koncila.

V: S strani konservativne struje v cerkvi?

O: Da. In s strani tistih, ki danes slavijo petdeseto obletnico njegovega začetka.

V: Je delo duhovnikov predhodnica in vzporednica psihoterapiji?

O: Ko govorimo o psihoterapevtski dejavnosti pred pojavom znanstvene psihoterapije, upravičeno trdimo, da je bilo veliko te dejavnosti. Opravljali so jo šamani, zdravniki, filozofi, duhovniki. Pa tudi preprosti ljudje, ki so tekom svoje individuacije dosegli modrost. Skratka ljudje z velikim čustvenim in duhovnim količnikom. Nanje so se ljudje obračali v svojih krizah in v dilemah pred pomembnimi življenjskimi odločitvami.

V: Kaj je to duhovni količnik?

O: Ni še tako samoumevna vsebina javne zavesti kot sta razumska in čustvena inteligenca, tudi knjig, ki bi jo sistematično obravnavale, še ni na pretek. A nekaj jih je že. Danar Zohar in Jan Marshall jo opredelita kot inteligenco, s katero se lotevamo in rešujemo vprašanja smisla in pomena, s katero umeščamo naša dejanja in naša življenja v širši, bogatejši okvir, ki jih osmi-

šlja in s katero lahko ocenjujemo, ali je neka smer delovanja ali neka življenjska pot tehtnejša od druge. Duhovna inteligenca pa je tudi osnova za učinkovitejše in bolj ustvarjalno delovanje razumske in čustvene inteligence.

V: Je delo šamana s smrtjo, dramo in hipnozo neka oblika psihoterapije?

O: Premalo vem o tem. Vem pa, da so na primer šamani prišli na prvi kongres Svetovnega združenja za psihoterapijo (World Council for Psychotherapy) leta 1999 na Dunaju. Ko je bilo konec uradne otvoritve, so se na odru pojavili v svojih slovesnih oblačilih in začeli plesati. Organizatorju Alfredu Pritzju sem dejal, da je pogumen, ker jih je povabil. Pa mi je odvrnil, da jih sploh ni povabil: »Pojavili so se in potem sem moral poslušati, zakaj sem to dovolil. Jaz pa sem to dopustil. Menil sem namreč, če so prišli, jim moram prepustiti ta prostor.« Zame je bila to močna simbolika, da vendarle tudi šamani spadajo na otvoritveno slovesnost prvega svetovnega kongresa psihoterapije. Naslednje dneve sem jih od daleč opazoval, kako zdravijo pod drevesi okrog glavne kongresne stavbe, in sem pomislil, da podobno delamo tudi psihoterapevti: malo se pogovarjamo, malo se poslužujemo telesnih tehnik. Nisem se jim hotel približati, da ne bi motil njihovega dela

V: Ste kdaj meditirali, doživeli zamaknjenost?

O: Mistične izkušnje nisem imel.

V: Ste imeli kdaj v molitvi občutek, da vam je Bog blizu?

O: Da, takšna duhovna izkustva sem imel. Gotovo so tudi moja otroška duhovna izkustva prispevala pomemben del k odločitvi za moj prvoten študij in poklic.

V: Gibanje je zelo pomembno za duševno zdravje. Kako gledate na mlade, prilepljene za računalnik?

O: Sam skušam vsak dan priti na bližnji hrib, na Kalvarijo. Vem, da brez tega ne bi zdržal do deset ur dela z ljudmi na dan. Pri mladih gre pogosto za odvisnost od računalnika, pomanjkanje gibanja in socialnih stikov z vrstniki pa ima lahko usodne in trajne posledice za njihov psihofizični razvoj.

V: Ali nam lahko zaupate eno izmed svojih napak?

O: Imam jih veliko. Naj omenim to, da bi včasih moral kaj reči, pa nisem. Rekel sem si, da ni čas za to. Včasih je bilo res tako, včasih pa je bila to moja racionalizacija. Naknadno sem začutil, da me je bilo strah izpostaviti se. To napako skušam postopoma preseči.

V: Zakaj večina debelih ne more shujšati? Kako razume to psihoanaliza?

O: Shujšati ne morejo zato, ker je debelost izraz notranje prikrajšanosti, konflikta, praznine. Z zunanji zadovoljitvami potem skušajo to kompenzirati, zapolniti, se pomiriti, ublažiti stisko. Če pa odgovarjam kot analitik, je vsaka odvisnost nadomestni objekt.

V: Kateri vzgojni princip priporočate za vzgojo otrok vsem staršem?

O: Da imajo radi svoje otroke. S tem mislim na sposobnost brezpogojnega sprejemanja, da otrok čuti: Dobro je, da si tukaj. Nisi nam v breme. Obogatil si naše življenje, dal si mu globino in poglobil smiselnost našega življenja. Vse ostalo izhaja iz tega. Tudi naloga staršev, da otroku postavijo nujno potrebne meje in omejitve, saj se brez njih ne bo uspešno soočal z zahtevami odraslega življenja.

V: Je učenje z vzorom učitelja, starša, analitika-učitelja ključna paradigma?

O: Gotovo. Osebna izkušnja analize je ob tem, kar se zavestno predeluje, prav to - učenje z vzorom. Človek se uči predvsem od tega, kako se učni analitik odziva, vede. Podobno se uči tudi od svojega supervizorja.

V: Katere miroljubne rešitve so na dlani za današnjo krizno situacijo?

O: Če bi jih imeli na dlani, bi krizo že preseгли; a jih še iščemo. Pri tem se jih tudi spretno izogibamo kot grenkemu zdravilu. Smer pa je – etična, vrednostna usmeritev kapitalistične družbe. Ali bo kapitalizem zmož sam sebi postaviti meje in sprejeti preprosto človeško solidarnost za vrednoto? Ali bodo zmožli ključni ljudje tega procesa postaviti meje svoji sli po moči, bogastvu in bodo pripravljeni vse to deliti tudi z drugimi? Ali pa bo kapitalizem doživel usodo komunizma.

V: V kaj gremo?

O: Bojim se, da se te spremembe dogajajo za ceno mnogih žrtev in preveč človeške krvi. Padec komunizma je zahteval malo žrtev. Če odmislimo tiste desetine milijonov žrtev, ki jih je zahteval čas njegove vladavine, zlasti obdobje tako imenovane diktature proletariata. Bojim se, da če bi prišlo do podobnega padca kapitalizma, bi bilo žrtev neprimerno več. Že sedaj jih je veliko. Če pa se kapitalizem ne bo zmož preoblikovati v neko bolj človeško obliko družbenega reda, se nam slabo piše. Skandinavski kapitalizem je dobra smer. Seveda tudi skandinavski socialno usmerjeni kapitalizem ni brez napak. Če gre za uspavanje in razvajanje človeka in za zasvojitve človeka z blagostanjem potrošništva, potem je to tudi lahko nevarna reč. Idealnega družbenega reda ne bomo dosegli. Kakor je vsako človeško življenje približek tistega, kar bi naj bilo ali kar bi utegnilo biti, tako je tudi z vsakim družbenim sistemom.

V: Bo kriza prisilila ljudi v samoorganiziranje, v samopomočne solidarnostne mreže?

O: To se že dogaja. Hujša ko bo kriza, več bo tega. To se je že dogajalo takrat, ko družba ni zmožla materialno poskrbeti za človeka. Ljudje so se na vasi samoorganizirali. Mnogi slovenski pregovori govorijo o tem, kako naj pazimo na soseda bolj kot na sorodnika, kajti sorodnik je daleč, sosed pa blizu in ti bo lahko pomagal in ti njemu.

V: Se nam lahko zgodi spet samooskrbna agrarna družba? Bomo šli nazaj v osemnajsto stoletje?

O: To bi bil regres, ne napredek. Lahko se nam zgodi le kot posledica usodne kataklizme, ki je ne znamo predvideti ali nočemo videti.

V: Bomo morali na Zahodu poenostaviti svoje materialno življenje na raven amišev?

O: Upam, da ne.

V: Prej sva govorila o principu užitka. Mar ni rešitev amišev ustrežnejša od grobega zahodnega materializma?

O: Smer neke skromnosti je gotovo prava in potrebna. Ne moremo pa ponoviti razvojno že presežene oblike.

V: Med knjigami imate Sveto pismo zraven Bhagavad gite in Korana. So to za vas enakovredne knjige?

O: Na racionalni ravni gotovo. Na čustveni in duhovni pa se zavedam, iz katere duhovne tradicije izhajam, kje so moje korenine.

V: V Angliji imajo žensko škofinjo...

O: V Nemčiji tudi in v severno evropskih deželah tudi.

V: V pravoslavnih cerkvah so duhovniki poročeni.

O: V vseh krščanskih cerkvah, razen v katoliški, so duhovniki poročeni. Poleg katoliške ne poznam nobene druge krščanske cerkve, ki bi iz evangelijskega sveta naredila pravno tako zavezujoč zakon celibata.

V: Bi lahko rekli, da je nujno za človeka, ki opravlja pastoralno delo, da ima spolno življenje, partnerico? Je to nujno za večino pastoralnih delavcev?

O: Pomembno je, da si človek lahko sam izbere svoj življenjski slog. Da sam začuti: Lažje bom opravil svojo individuacijo, bolj ustvarjalno bom živel na takšen ali takšen način, naj bo to poročenost, neporočenost ali pa neka vmesna oblika partnerstva. Zame je ključnega pomena, da si človek svobodno izbira svoj življenjski slog in da neka institucija od njega v zgodnji odraslosti ali celo adolescenci ne izsili odločitve, h kateri bi moral ostati zavezan do zadnje ure. To je nečloveško in v nasprotju z osnovnimi človeškimi pravicami. Vse drugo so le bedne teološke racionalizacije.

V: Če skleneva krog. Na začetku ste omenili, da nekateri Junga vidijo kot shizofrenika, pa je kljub temu človeštvu veliko dal in je bil zelo srčen človek. Ali lahko ljudje s psihiatričnimi diagnozami doprinesejo k družbenemu razvoju?

O: Da, mnogi zelo ustvarjalni ljudje so imeli težke duševne motnje. Na vseh področjih umetnosti in znanosti.

V: Kot so?

O: Slikarji in pesniki so znani. Od pisateljev naj omenim Dostojevskega, Tolstoja, Kafko, ali našega Cankarja in Vitomila Zupana. Mnogo jih je na področju znanosti. Tudi Einstein je bil posebež. Neka mera odmaknjenosti, neprilagojenosti je normalna za človeka, ki čuti veliko poslanstvo in mu ustvarjalno sledi na kateremkoli področju. On se ne staplja, ne identificira s svojo družbeno sredino. Šele iz te distance lahko ustvarja. Navsezadnje je nekaj posebnega že zaradi svoje izjemne nadarjenosti. In te izjemnosti ne občuti le kot dar, ampak pogosto tudi kot težko breme. Jung lepo pravi, da so to najtanjše veje na deblu človeštva, ki so najbolj rodovitne, a tudi najbolj krhke.

V: Kako ste doživeli ta intervju?

O: Zame je bil navdihujoč in govoril sem sproščeno. Dotaknila sva se različnih tem. Če bi pa bil velik sistematičnik, bi pogrešal rdečo nit najinega pogovora.